

РОЗДІЛ 7

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161-2'06(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.33>

ВНЕСОК ЛЕВА ПОЛЮГИ В РОЗВИТОК АВТОРСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА)

LEV POLUGA'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF AUTHOR'S LEXICOGRAPHY (BASED ON THE WORK OF IVAN FRANKO)

Радько О.Г.,

orcid.org/0009-0000-4198-5043

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття присвячена аналізу внеску Лева Полюги в розвиток української авторської лексикографії (на матеріалі поетичних творів Івана Франка). У роботі окреслено значення авторської лексикографії як окремої галузі мовознавства, що досліджує й систематизує словниковий склад індивідуального мовлення письменника. Проаналізовано попередні напрацювання дослідників у цій сфері та визначено місце праці Л. М. Полюги серед них. Описано зміст та структуру словопоказчика «Лексика поетичних творів Івана Франка» (1990), укладеного в співавторстві з І. І. Коваликом та І. Й. Ощипко, який є зразком комплексного лексикографічного опису індивідуального стилю письменника. Наведено основні особливості поетичної мови Івана Франка, виявлені в словнику: значна кількість оказіоналізмів й авторських неологізмів, зокрема характерні для поета складні авторські прикметники та інші лексичні новотвори, що відображають мовну індивідуальність Франка.

Основну увагу зосереджено на ролі Л. М. Полюги в укладанні зазначеного словника. Охарактеризовано застосовані методи дослідження: кількісний аналіз і лексико-статистичний підхід (для підрахунку частотності та різноманітності словника поета), ономастичний аналіз (для виокремлення й опису власних назв у текстах), а також принципи лексикографічної систематизації зібраного матеріалу.

Встановлено, що мовознавець вперше в українській лексикографії реалізував метод кількісного аналізу в описі поетичної мови, забезпечивши статистичну достовірність й об'єктивність укладеного словника. Його підходи дозволили виявити частотні моделі слововживання, тематичні домінанти та лексико-семантичні особливості поетичної мови І. Франка.

Визначено наукове та практичне значення праці Л. М. Полюги для сучасних франкознавчих студій, діалектології, ономастики та корпусної лінгвістики. Акцентовано на актуальності лексикографічного доробку в контексті цифровізації мовних ресурсів та перспектив його використання для створення сучасних електронних авторських словників. Зроблено висновок, що досвід Л. М. Полюги є основою для подальших досліджень мовної індивідуальності українських письменників та свідченням високого рівня національної лексикографічної традиції.

Ключові слова: Іван Франко, Лев Полюга, авторська лексикографія, словопоказчик, поетична мова, антропонімія, лексико-статистичний аналіз, кількісний метод.

The article is devoted to the analysis of Lev Poluga's contribution to the development of Ukrainian authorial lexicography (based on the material of Ivan Franko's poetic works). The work outlines the significance of authorial lexicography as a separate branch of linguistics that studies and systematizes the vocabulary of a writer's individual speech. The previous work of researchers in this field is analyzed and the place of L. M. Poluga's work among them is determined. The content and structure of the work «Lexic of the Poetic Works of Ivan Franko» (1990), compiled in co-authorship with I. I. Kovalyk and I. Y. Oshchypko, which is an example of a comprehensive lexicographical description of the writer's individual style, is described. The main features of Ivan Franko's poetic language, revealed in the dictionary, are presented: a significant number of occasionalisms and authorial neologisms, complex authorial adjectives characteristic of the poet, and other lexical innovations that reflect Franko's linguistic individuality.

The main attention is focused on the role of L. M. Poluga in compiling the specified dictionary. The applied research methods are characterized: quantitative analysis and lexical-statistical approach (to calculate the frequency and diversity of the poet's dictionary), onomastic analysis (to isolate and describe proper names in texts), as well as the principles of lexicographic systematization of the collected material.

It is established that the linguist was the first in Ukrainian lexicography to implement the method of quantitative analysis in the description of poetic language, ensuring the statistical reliability, and objectivity of the compiled dictionary. His approaches made it possible to identify frequency patterns of word use, thematic dominants and lexical-semantic features of I. Franko's poetic language.

The scientific and practical significance of L. M. Poluga's work for modern Francophilology studies, dialectology, onomastics, and corpus linguistics is determined. The emphasis is on the relevance of lexicographic achievements in the context of the digitalization of language resources and the prospects for its use in the creation of modern electronic author's dictionaries. It is concluded that the experience of L. M. Poluga is the basis for further research into the linguistic individuality of Ukrainian writers and evidence of the high level of national lexicographic tradition.

Key words: Ivan Franko, Lev Polyuga, author's lexicography, word index, poetic language, anthroponymy, lexical-statistical analysis, quantitative method.

Постановка проблеми. Лексикографія, як наука про теорію й практику укладання словників має важливе значення в розвитку мовознавства, оскільки забезпечує систематичне відображення мовних одиниць, їхніх значень та функцій. Теоретична лексикографія як відгалуження лінгвістики виражає певний стан суспільної свідомості та є виявом національної культури [1, с. 364]

Одним із важливих аспектів лексикографії є письменницька лексикографія, основним завданням якої є створення індивідуальних словників, що відображають особливості авторського стилю, використання слів, фразеологізмів та інших мовних елементів. Лише з кінця ХХ – початку ХХІ ст. письменницька лексикографія починає активно розвиватися, що відображає загальну тенденцію сучасної науки про укладання словників до параметризації мовних одиниць як у світовій, так і в українській традиції.

До ґрунтовних праць такого типу належить словопоказчик *«Лексика поетичних творів Івана Франка»* (І. Ковалика, І. Ощипко, Л. Полюги (Львів, 1990 р [2]), який став важливим кроком у вивченні лексичного багатства й стилістичних прийомів письменника. Лев Полюга як співавтор цієї праці зробив вагомий внесок у розвиток авторської лексикографії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження Л. М. Полюги, зокрема участь у створенні колективної праці, неодноразово ставала об'єктом уваги мовознавців (І. О. Денисюка, С. Я. Єрмоленко, Г. М. Вокальчук, О. А. Сербенської, З. М. Терлака, В. Грещука, Л. Фатейкіної, С. Н. Бук та ін.), які оцінювали його методологічні підходи, прикладний результат і вплив на подальші франкознавчі студії. І. І. Ковалик, співкладач праці, у своїх попередніх дослідженнях [3; 4] заклав методологічні засади укладання авторських словників, а в пізніших публікаціях неодноразово наголошував на аналітичній і статистичній глибині лексикографічної роботи Лева Полюги. Мовознавиця І. Й. Ощипко у своїй статті [5] підкреслювала вагомість внеску Л. М. Полюги в опрацювання антропонімів і статистичну інтерпретацію лексики, яка лягла в основу порівняння поетичної мови І. Франка з іншими українськими письменниками.

Серед сучасних дослідників, які зверталися до результатів наукових розвідок Л. М. Полюги, слід згадати Л. В. Фатейкіну. У своїй статті [6] вона використовує дані словопоказчика 1990 р. як базу для вивчення діалектних елементів у поезіях І. Франка, вказуючи на систематичність і достовірність лексичного масиву, підготовленого Л. М. Полюгою. С. Н. Бук у своєму проєкті час-

тотного словника творів І. Франка [7, с. 291] розглядала працю Л. М. Полюги як методичну основу для створення цифрового корпусу тексту письменника. З. М. Терлак у словниках мови окремих поетичних збірок Франка [8; 9] послідовно спирається на методику, започатковану у праці Л. М. Полюги. У передмовях до своїх видань він неодноразово посилається на словопоказчик 1990 року як на концептуальну основу, що окреслила напрями укладання авторських словників.

Василь та Валентина Грещуки, аналізуючи франкознавчу спадщину І. І. Ковалика [10], відзначають вагомий внесок Л. М. Полюги як співавтора словопоказчика. У контексті наукової спадкоємності вони підкреслюють, що укладення словника було б неможливим без глибокої лексикографічної підготовки, здійсненої саме Левом Полюгою.

Таким чином, наукова спільнота неодноразово визнавала внесок вченого в становлення авторської лексикографії в Україні. Його науковий доробок отримав як сучасну аналітичну оцінку, так і став практичним підґрунтям для нових лексикографічних, діалектологічних і корпусних досліджень мови Івана Франка.

Однак внесок Л. М. Полюги в становлення та розвиток української авторської лексикографії досі не став об'єктом цілеспрямованого дослідження. У проаналізованих працях його роль висвітлюється опосередковано – переважно крізь призму наукової діяльності І. І. Ковалика, що частково затінює індивідуальний внесок саме Л. М. Полюги як самостійного дослідника й лексикографа.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексне висвітлення наукового внеску Л. М. Полюги в становлення та розвиток української авторської лексикографії на матеріалі його праць, присвячених аналізу поетичної мови Івана Франка.

Основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати зміст і структуру колективної праці *«Лексика поетичних творів Івана Франка»* як джерела лексикографічного опрацювання поетичної мови І. Франка.

2. Частково схарактеризувати семантику авторських слів, досліджених ученим, із метою виявлення особливостей лексичного складу поетичної мови письменника.

3. Визначити конкретний внесок Л. М. Полюги в підготовку й реалізацію словопоказчика, зокрема в аспекті кількісного аналізу лексики й антропонімів.

4. Розкрити методологічні підходи, застосовані Л. М. Полюгою у вивченні лексичних особливостей поезії І. Франка.

5. Оцінити наукове значення результатів дослідження вченого у формуванні теоретичних засад авторської лексикографії в Україні.

Виклад основного матеріалу. Л. М. Полюга – український мовознавець, лексикограф, автор та співавтор численних наукових праць, підручників і словників, що стали основою для подальших досліджень у вітчизняній лексикографії. Його наукова діяльність охоплює різноманітні аспекти мовознавства, але особливе місце в його роботах займає авторська лексикографія. Дослідник активно працював над створенням словників, що відображали не тільки загальнолітературну мову, а й специфічні особливості стилю окремих авторів, їхні мовні інновації, діалектизми, неологізми та авторські лексеми. Однією з основних його заслуг є розвиток і вдосконалення методів лексикографічного опису авторських мовних особливостей. Він прагнув створити таку лексикографічну модель, яка б могла глибоко й точно відобразити мовну унікальність творів того чи іншого письменника.

Досвід Л. М. Полюги та його колег у впорядкуванні словника мови одного автора став вагомим внеском у становлення української авторської лексикографії. Досі подібні словники були поодинокими («Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка» за ред. Л. В. Веневцевої (Харків, 1979); алфавітний покажчик «Епітети поетичної мови Т. Г. Шевченка» В. С. Ващенко (Дніпропетровськ, 1982) та ін.). Проте створений під керівництвом проф. І. І. Ковалика покажчик «Лексика поетичних творів Івана Франка» є прикладом саме комплексного лексикографічного опису ідіостилю письменника й залишається чи не єдиним повним лексикографічним опрацюванням мови цього автора, у якому представлено також індивідуально-авторське слововживання письменника. Цей «простий, сухий, здавалось би, перелік слів без їх поетичного контексту, де виявляється справжній сенс слова-образу, розкриває перед нами дивовижне багатство мовних ресурсів, яким володіла одна людина: у лексичній скарбниці лише Франка-поета, автора семи збірок, понад 35 тисяч слів», – пише у вступному слові тодішній директор Інституту франкознавства при Львівському університету ім. Івана Франка проф. Іван Денисюк [11, с. 3].

Як зазначає І. І. Ковалик, мета цього словопоказчика на основі підрахунків, наявних у картотеці слів, подати всю українську лексику поетичних творів Івана Франка та вказати на частотність використання кожного слова [2, с. 4]. До аналізу було залучено повне зібрання творів письменника, а також прижиттєві видання його поезій.

Укладачі дотримувалися принципу максимальної точності у відтворенні мовного матеріалу, фіксуючи авторські форми без редагування відповідно до сучасних норм. Використання автентичних джерел сприяло збереженню оригінального стилю письменника.

Матеріали словопоказчика слугують підґрунтям для формулювання низки висновків щодо специфіки лексичного складу поетичних творів, зокрема особливостей уживання лексем, що репрезентують різні тематичні групи, походження (власне українські та запозичені слова), ступінь активності в мовленні (активний і пасивний слововжиток) тощо. Аналіз лексичних одиниць, репрезентованих у словопоказчику, дає змогу простежити одну з прикметних особливостей ідіостилю Івана Франка – активне використання індивідуально-авторських неологізмів. Ці мовні утворення вирізняються значною семантичною та структурною варіативністю, охоплюють різні частини мови й утворюються за продуктивними та рідковживаними словотвірними моделями. Серед зафіксованих у словопоказчику лексем особливу увагу привертають такі новотвори: *недовірство, ласкавець, вірноконституційність, мухогуб, передсвітанковий, стополіз, чоловіколюб'я, співкоритник, співолюбний, шумногучний, душевтішний, любомилый, любоподобний, любоприємний, веселоприємний, богохульно-безбожний, Нічомунепричасник, Мордодерович* та інші [12, с. 277]. Зазначені одиниці не лише демонструють лексикотворчу активність письменника, а й слугують виявом його прагнення до точного, експресивного й водночас інноваційного мовного самовираження. Більшість із них є складними утвореннями з яскраво вираженим оцінним або контекстуально-іронічним забарвленням, що посилює їхню функціональну навантаженість у поетичному тексті.

Словопоказчик інформує про певні тенденції в індивідуально-авторському словотворенні І. Франка. Так, ряди однокорених індивідуально-авторських прикметників засвідчують частотність використання поетом у ролі мотивувальної бази композитів певних корених морфем цілком визначеної семантики, як-от: **золот(о)-** – *золотоблискучий 1, золотовінчаний 2, золотовіцький 1, золотолитий 2, золотолукий 2, золотоногий 1, золотопоясаний 1, золотопрестольний 1, золоторізкий 1, золоторожевий 1, золотосиній 1, золотохлястий 1; мног(о)-* – *многотерпеливий 1, многоумний 1, многохитросний 1, многоцвітний 5, многоцінний 4, многошумний 4, многоязичний 1; сріб-н-(о)-* – *срібнолатий, срібнолиций, срібнолуский, срібноногий, срібнопінний* та ін. [12, с. 277].

Зазначені кореневі морфеми виступають частотними елементами в складі складних і складених номінацій, зокрема okazіонального характеру, характерних для народнописенного мовлення. Це, своєю чергою, засвідчує глибоку інтегрованість мовної системи поетичних творів Івана Франка у фольклорну традицію та відображає органічний зв'язок авторського художнього мовлення з живим народним словом.

Вагомий внесок у підготовку та реалізацію праці «Лексика поетичних творів Івана Франка» здійснив Л. М. Полюга, який відповідав за опрацювання й кількісний аналіз лексичного матеріалу. Зокрема, він зібрав, систематизував та статистично обробив значну частину поетичної лексики Івана Франка.

У своїх дослідженнях поетичної мови І. Франка мовознавець використав поєднання кількісного, лінгвостатистичного та лексикографічного підходів, які забезпечили системність і об'єктивність аналізу. Проаналізуємо ці методи детальніше.

Кількісний аналіз. Л. М. Полюга активно використовував методи кількісної лінгвістики для обрахунку частотності вживання лексем різних частиномовних класів. Це дозволило виявити домінуючу лексику та її роль у формуванні поетичного стилю І. Франка. Словопоказчик охоплює білизько 40 тисяч слововживань, які згруповані за алфавітно-реєстровим принципом із фіксацією частотності вживання кожної лексеми. Це дає змогу не лише реконструювати лексичну картину світу письменника, а й виявити стилістичні домінуючі його поетичного мовлення. Зокрема, на основі укладеного лексичного показника можна визначити найуживаніші лексеми в поетичних творах Івана Франка. Так, серед іменників перше місце посідає лексема слово, яка зафіксована в корпусі текстів 1560 разів. За нею за частотністю розташовуються такі одиниці, як: *серце, душа, думка, правда, любов*, що вказує на пріоритети тематичних сфер і ціннісні орієнтири автора. Така статистика підтверджує наявність абстрактно-філософського домінуючого поля в лексиці письменника. Серед дієслів найчастотнішими виявилися форми *бути, йти, жити, вмерти, знати*, що засвідчує динамічну, екзистенційно забарвлену структуру поетичного дискурсу. Кількісний підхід дав змогу простежити частотні моделі дієслівних форм у різних граматичних часах, що сприяє розумінню ритмо-мелодичної організації тексту. Прикметникова лексика представлена переважно емоційно-оцінними одиницями, напр.: *рідний, вільний, темний, сумний, великий*, які підкреслюють емоційний

характер мовлення та акцентують ідеологічні й психологічні мотиви поезії. Цінним є також розділ, присвячений власним назвам. Особливу увагу в аналізі приділено антропонімам, географічним назвам, біблійним і міфологічним іменам. Л. М. Полюга здійснив окреме кількісне опрацювання антропонімії, виявивши імена, які набувають символічної функції у Франковій поетиці. Частотність таких власних назв, як: *Христос, Мойсей, Данте, Андрій* та інші, засвідчує міжкультурний контекст поетичного мислення І. Франка.

Лексико-статистичне опрацювання. Дослідник систематизував зібраний матеріал за граматичними, семантичними та функціональними ознаками, що дало змогу охопити не лише структурні характеристики лексики, а й глибше зрозуміти її стилістичне функціонування. Результати були подані у вигляді таблиць, показників частот, розподілу за тематичними групами.

Ономастичний підхід. Особливе місце в дослідженні Л. М. Полюги займали антропоніми – власні імена персонажів, історичних осіб, біблійних постатей тощо. Мовознавець класифікував антропоніми за походженням, функціями та контекстами вживання. Цей підхід допоміг виявити специфіку авторського бачення особистості та засобів її поетичного відтворення в поетичному доробку І. Франка (дослідник виокремив понад 3000 власних назв). Л. М. Полюга зазначає, що «якщо врахувати, що в поезіях письменника є понад 35 тисяч слів, що є феноменальним явищем у світовій культурі, то 8 відсотків власних назв серед них – досить багато» [13, с. 657]. Дослідник виявив стилістичні функції власних імен у контексті авторського мовлення, а також запропонував класифікацію антропонімів за структурними та семантичними ознаками. Результати його аналізу становлять важливе підґрунтя для подальших лінгвостилістичних і лексикографічних студій Франкового тексту.

Лексикографічна систематизація. Зібрані дані стали основою для створення словникових статей та карток, що дозволяло відтворити словниковий запас поезій І. Франка з науковою точністю. І. М. Полюга враховував контекст уживання, варіанти значень і стилістичне забарвлення слів, що є принципово важливим для авторської лексикографії.

Порівняльно-зіставний аналіз. У межах колективної праці лексикограф долучився до зіставлення лексики І. Франка з мовними ресурсами творів Т. Шевченка та Г. Квітки-Основ'яненка, що дозволило простежити індиві-

дуально-авторські особливості та еволюцію поетичного словника в українській літературі.

Застосовані Л. М. Полюгою методологічні підходи не лише сприяли глибшому розумінню поетичного лексикону Івана Франка, а й заклали основи для подальших досліджень у галузі української лексикографії. Ураховуючи сучасні тенденції до цифровізації лексикографічних ресурсів, вивчення та переосмислення спадщини Л. М. Полюги відкриває перспективи для створення нових типів авторських словників – повнотекстових, частотних, стилістично маркованих – на перетині традиційних і новітніх лінгвістичних практик. Як слушно зауважує С. Н. Бук, корпус текстів І. Франка буде репрезентативним і збалансованим, якщо міститиме усі тексти письменника в електронній формі [7, с. 301].

Загалом, утвердження практики опису мовотворчості окремих письменників в Україні багато в чому завдячує працям таких лексикографів, як Л. М. Полюга. Його підходи застосовують при укладанні новітніх авторських словників. Фактично лексикограф продемонстрував, як науково опрацьовувати мовний доробок письменника, аби

максимально повно відтворити його індивідуальний словник. А опублікований у співавторстві словопоказчик, на думку І. О. Денисюка, покликаний «служити етюдом і певною мірою програмою тієї великої наступної роботи, яка чекає лексикологів-франківців» [11, с. 3].

Висновки. Дслідження Л. М. Полюги стали вагомим внеском у розвиток української авторської лексикографії. Його аналіз поетичної мови Івана Франка, що ґрунтується на кількісних, лексико-статистичних і ономастичних підходах, дозволив комплексно осмислити лексичне багатство письменника та запропонувати ефективну методику лексикографічного опису художнього тексту.

Результати цих студій залишаються актуальними й мають значний науковий потенціал. Їхня практична цінність зростає в умовах цифровізації мовознавчих ресурсів, а сама методика Л. М. Полюги може бути адаптована до вивчення мови інших українських авторів. Перспективними напрямками подальших досліджень є укладання авторських словників, створення електронних лексикографічних баз і поглиблене вивчення мовної індивідуальності в літературному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Полюга Л. Методичні засади лексикографічних праць. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія «Слов'янська філологія»*. 2009. Вип. 475–477. С. 364–365.
2. Ковалик І.І., Ощипко І.Й., Полюга Л.М. Лексика поетичних творів Івана Франка. Методичні вказівки з розвитку лексики. Львів : ЛДУ, 1990. 264 с.
3. Ковалик І.І. Принципи укладання «Словника мови творів Івана Франка». *Українське літературознавство*. 1968. Вип. 5. С. 137–144.
4. Ковалик І.І. Наукові філологічні основи укладання і побудови «Словника мови художніх творів Івана Франка». *Українське літературознавство*. 1972. Вип. 19. С. 19–28.
5. Ощипко І.Й. Про укладання словника мови поетичних творів Івана Франка. *Українське літературознавство*. 1990. Вип. 53. С. 129–136.
6. Фатейкіна Л.В. Засоби діалектного словотвору в поезіях І. Франка («З вершин і низин», «Зів'яле листя»). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2006. № 738. С. 506–512.
7. Бук С. Квантитативна параметризація текстів Івана Франка: проект та його реалізація. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 58. С. 290–307.
8. Терлак З.М. Словник мови поетичної збірки Івана Франка «Зів'яле листя». Львів : Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. 393 с.
9. Терлак З.М. Словник мови поетичної збірки Івана Франка «Мій Ізмарагд». Львів : Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. 428 с.
10. Грещук В.А., Грещук В.І. Франкознавча проблематика в науковій спадщині Івана Ковалика. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Філологія»*. 2016. Вип. 43–44. С. 13–18.
11. Денисюк І. Вступна стаття. *Лексика поетичних творів Івана Франка. Методичні вказівки з розвитку лексики / укл. І.І. Ковалик, І.Й. Ощипко, Л.М. Полюга*. Львів : ЛДУ, 1990. С. 3.
12. Вокальчук Г.М. Словотворчість українських поетів ХХ століття : монографія / за ред. С.Я. Єрмоленко. Острого : НаУОА, 2008. 536 с.
13. Полюга Л. Антропоніми в лексичній системі поетичних творів І. Франка. *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин* : матеріали міжнар. наук. конф. Львів : Світ, 1998. С. 657–661.